

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน: เมืองมรดกโลก-มรดก
วัฒนธรรมมีชีวิต กรณีศึกษา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

The Sustainable Creative Tourism Management: World Heritage Site-Cultural Heritage Alive: a Case Study of Historical Town of Sukhothai and Associated Historic Towns

มนีรัตน์ สุขเกษม^{1*} และนุชนัตร กาศสมุทร²

Received: July, 2017; Accepted: October, 2017

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน: เมืองมรดกโลก-มรดกวัฒนธรรมมีชีวิต: กรณีศึกษา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม และแนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การบูรณาการจัดการพื้นที่แหล่งมรดกโลกกับบริบทของมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมประเพณีในมิติของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการท่องเที่ยวที่มอบโอกาสแก่นักท่องเที่ยวในการพัฒนาศักยภาพการสร้างสรรคของตนเองผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้สัมผัสและแลกเปลี่ยนประสบการณ์จริงอย่างที่เรียกว่า “เรียนรู้ ดูของจริง แล้วลงมือทำ” ตามเอกลักษณ์เฉพาะของแหล่งท่องเที่ยวที่ได้ไปเยือน ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ตัวตนที่แท้จริง ประกอบด้วย การเรียนรู้นาฏศิลป์สุโขทัย การเรียนรู้การทำสังคโลกบ้านเกาะน้อย การเรียนรู้พระเครื่องเมืองสุโขทัย การเรียนรู้การทำเซรามิคสุโขทัย การเรียนรู้การทำหมักโคลนบ้านนาต้นจั่น การเรียนรู้วิถีชีวิตโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น และการเรียนรู้การทำพระเครื่องนครชุม อันจะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารได้อย่างยั่งยืนสืบไป

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์; การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน; มรดกทางวัฒนธรรม; เมืองมรดกโลก; เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

¹ คณะบริหารธุรกิจและอุตสาหกรรมบริการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ วิทยาเขตปทุมธานี

² คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย สงขลา

* Corresponding Author E - mail Address: maneerats@bas.kmutnb.ac.th

Abstract

This objective of this article was analyze the sustainable creative tourism management of World Heritage Site-Cultural Heritage Alive, a Case Study of Historical Town of Sukhothai and Associated Historic Towns by using the concept of creative tourism, development of sustainable tourism, concept of cultural heritage and cultural landscape in order to integrated the management of the World Heritage Site with the context of local intellectual property, ways of life, tradition cultural in the dimension of creative tourism. Creative Tourism is a way of giving tourists the opportunity to develop their creative potential through engaging in learning activities that experience and exchange real experiences as called “Learning - Seeing - Doing” according to the uniqueness of tourist attractions. This will make the tourists learn themselves. Creativity Tourism activities consists of learning the dance of Sukhothai, learning of ceramic of Ban Koh Noi, learning of amulets of Sukhothai, learning of mud cloth of Ban Na Ton Chan, learning of homestay lifestyle of Ban Na Ton Chan and learning of amulets of Nakhonchum. It will enhance to sustainability development of the World Heritage Site-Cultural Heritage Alive: a Case Study of Historical Town of Sukhothai and Associated Historic Towns in sustainability.

Keywords: Creative Tourism; Sustainable Tourism Development; Cultural Heritage; Cultural Heritage; Historical Town of Sukhothai and Associated Historic Towns

บทนำ

องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ ได้พยากรณ์แนวโน้มของการท่องเที่ยวโลกในปี พ.ศ. 2563 ว่าจะมีนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศจำนวน 1,600 ล้านคน โดยภูมิภาคที่มีแนวโน้มเป็นจุดหมายปลายทางยอดนิยม คือ ภูมิภาคเอเชียตะวันออก ภูมิภาคแปซิฟิก และกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการตลาดของกลุ่มนักท่องเที่ยวจากประเทศบราซิล รัสเซีย อินเดีย และจีน เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวและสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลต่อภาวะการแข่งขันของอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวเพิ่มสูงมากยิ่งขึ้น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากรโลกของกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ ที่มีอัตราแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น สำหรับประเทศไทยมีความได้เปรียบทางการแข่งขันของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เนื่องจากมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายกระจายอยู่ทั่วประเทศ ทั้งแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา และแหล่งท่องเที่ยว มรดกโลก เป็นต้น ซึ่งสามารถดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวจากทั่วโลก ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้เป็น จำนวนมหาศาลแก่ประเทศอย่างต่อเนื่อง (ทินกฤต, 2558) ทั้งนี้ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาได้จัดทำ ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558 - 2560 โดยมีนโยบายสำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมให้ประเทศไทย

เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพมาตรฐานและสามารถสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว โดยมีการร่วมมือกับองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization: UNESCO) หรือองค์การยูเนสโก ซึ่งเป็นพันธมิตรที่มีคุณภาพระดับโลก เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในแหล่งมรดกโลกของประเทศไทยให้มีมาตรฐานสากลในระดับนานาชาติ เนื่องจากแนวโน้มความนิยมของนักท่องเที่ยวทั่วโลกที่มีต่อรูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งมรดกโลกของประเทศไทยได้เติบโตสูงถึง 44% (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2557; ภัยมณี และนิศาชล, 2555)

ตามทื่องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้จัดตั้งคณะกรรมการมรดกโลกขึ้นในปี พ.ศ. 2519 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำหน้าที่สร้างความร่วมมือในหมู่ประเทศภาคีสมาชิกในการกำหนดมาตรการที่เหมาะสมในการดูแลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญของมวลมนุษยชาติให้คงอยู่ และได้จัดตั้งกองทุนมรดกโลกขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในการสนับสนุนอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกแล้ว ปัจจุบันประเทศไทยมีแหล่งมรดกโลกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้วทั้งหมด 5 แห่ง ประกอบด้วย แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมจำนวน 3 แห่ง คือ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ส่วนแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ มีจำนวน 2 แห่ง คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นายาแซง และผืนป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ๋ ซึ่งได้รับการประกาศเป็นแหล่งมรดกโลกได้สร้างความภาคภูมิใจและเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้า อันเป็นผลมาจากรายได้จากการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างงาน สร้างอาชีพ และยกระดับมาตรฐานการครองชีพแก่คนในชุมชนท้องถิ่น (กระทรวงวัฒนธรรม, 2555)

เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร เป็นเมืองโบราณที่ปรากฏร่องรอยของอารยธรรมอันรุ่งเรืองในอดีตที่สะท้อนให้เห็นภาพของอาณาจักรสุโขทัยอันเป็นราชธานีแห่งแรกของประเทศไทย โดยเป็นศูนย์กลางสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง และศาสนา และยังมี ความเจริญรุ่งเรืองด้านอารยธรรม ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี นับจากการเริ่มต้นกำเนิดของประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ได้พัฒนาเป็นรัฐสำคัญของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 - 20 จนได้รับการขนานนามว่าเป็นแผ่นดิน “รุ่งอรุณแห่งความสุข” และคงอยู่ยาวนานเป็นเวลากว่า 200 ปี ด้วยความโดดเด่นของผลงานทางสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวแทนของศิลปกรรมไทยยุคแรกและเป็นต้นกำเนิดของการสร้างประเทศ ซึ่งโบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ทั้ง 3 เมืองนี้แสดงให้เห็นถึงผลงานสร้างสรรค์อันล้ำเลิศของมนุษย์ ความงดงามความอลังการของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมได้เป็นต้นแบบที่ส่งอิทธิพลแก่ศิลปกรรมไทยในระยะต่อมา ตลอดจนทั้งความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะของเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์และพระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งกรมศิลปากรได้ทำการบูรณะโบราณสถานทั้ง 3 แห่ง คือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และประกาศขึ้นทะเบียนบริเวณเมืองเก่าสุโขทัยเป็นเขตโบราณสถาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา และต่อมาได้รับการขึ้นทะเบียนไว้ในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลกในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกแห่งอนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก โดยองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ณ เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนีเซีย (กรมศิลปากร, 2555)

จาตุรงค์ โภคะรัตนศิริ (จาตุรงค์, 2556) ได้ศึกษาถึงบริบทของพื้นที่ในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ 3 แห่ง คือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ซึ่งอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 3 แห่งได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดโดยกรมศิลปากรและสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งมักเป็นพื้นที่ที่มีการล้อมรั้วและเก็บค่าธรรมเนียมการเข้าชม แต่ก็นับว่าเป็นพื้นที่ส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับที่ดินในเขตโบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 3 แห่งที่ปรากฏเป็นรายละเอียดแบบท่ายบัญญัติมรดกโลก ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่เฉพาะภายในเขตกำแพงเมืองสุโขทัยเนื้อที่ประมาณ 1,600 ไร่ มีกลุ่มโบราณสถานสำคัญบางส่วนที่ได้รับการบูรณะและดูแลเป็นอย่างดีถูกล้อมรั้วไว้อยู่ท่ามกลางต้นไม้ใบหญ้าที่ตัดแต่งสวยงาม ในขณะที่บ้านเรือนถนนหนทางที่ปลูกสร้างอยู่ภายนอกรั้วดังกล่าว ดูจากสภาพแล้วเหมือนไม่ได้รับการเอาใจใส่ ทั้งที่เป็นส่วนหนึ่งของใจกลางพื้นที่มรดกโลก ส่วนวัดศรีชุมนอกเขตกำแพงเมืองที่นักท่องเที่ยวมักจดจำได้เพราะมีพระอจนะองค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่ กรมศิลปากรดูแลเฉพาะบริเวณโบราณสถาน ทำให้วัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ติดกันและใช้ชื่อเดียวกันมีสภาพที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิง เช่น ห้องน้ำสี่เหลี่ยมที่มองเห็นได้ชัดเจนจากบริเวณโบราณสถาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมีนักท่องเที่ยวต่างชาติ ส่วนหนึ่งคิดว่าพื้นที่ใจกลางอุทยานแห่งนี้เป็น “Over Manicured” หรือเนียบจนเกินไป พื้นที่ดูราวไร่วิวทัศน์ชีวิตของผู้คน และมีจำนวนนักท่องเที่ยวเกินกว่าครึ่งที่ไม่สนใจอ่านป้ายบอกข้อมูลเนื้อหาเกี่ยวกับโบราณสถาน ซึ่งปัญหาใหญ่ ๆ ด้านการท่องเที่ยววัฒนธรรมในพื้นที่ระดับแหล่งมรดกโลก ได้แก่ 1) มรดกโลกสุโขทัยไม่มีการนำเสนอสิ่งใดให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้มากไปกว่าโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ และโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันแหล่งประวัติศาสตร์ที่มีการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน ทั่วโลกจะมุ่งเน้นนำเสนอการท่องเที่ยววัฒนธรรมที่เน้นการเรียนรู้คุณค่าของพื้นที่ ซึ่งได้รับการสืบเนื่องให้ยังมีชีวิตอยู่ในวิถีของผู้คนท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้าไปสัมผัสและเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และ 2) การสื่อความหมายถึงคุณค่าและความสำคัญของมรดกโลกสุโขทัยด้วยวิธีการที่เป็นอยู่ในปัจจุบันค่อนข้างล้าสมัยและไม่ค่อยน่าสนใจ (จาตุรงค์, 2556) ดังนั้นเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารจึงยังขาดการบริหารจัดการเชิงบูรณาการที่ยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานยังไม่สอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่รายรอบของอาณาเขตโบราณสถานขาดการมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการจากภาคีเครือข่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยว จึงยังขาดการนำเสนอถึงความ เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นที่โดดเด่นและยังขาดความเชื่อมโยงกับพื้นที่แหล่งมรดกโลก นอกจากนี้การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวยังขาดประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวกระจายไปยังหลาย ๆ หน่วยงาน ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวง และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้ขาดการบูรณาการด้านนโยบายทางการท่องเที่ยวและขาดความเป็นเอกภาพระหว่างหน่วยงานเหล่านี้

ดังนั้น แบบจำลองแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน: เมืองมรดกโลก-มรดกวัฒนธรรมมีชีวิต กรณีศึกษา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร จะสามารถเป็นแนวทางในการบูรณาการบริหารจัดการแบบองค์รวมในพื้นที่แหล่งมรดกโลกกับบริบทของมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมประเพณีในมิติของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การเรียนรู้สังคมบ้านเกาะน้อย การเรียนรู้พระเครื่องเมืองสุโขทัย

บ้านพระพิมพ์ลัทธิขงจื้อ การเรียนรู้การทำเซรามิกสุโขทัย การทำเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย การทำผ้าหมักโคลนบ้านนาต้นจั่น การเรียนรู้วิถีชีวิตโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น และการเรียนรู้การทำพระเครื่องนครชุม เป็นต้น อันจะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารได้อย่างยั่งยืนสืบไป

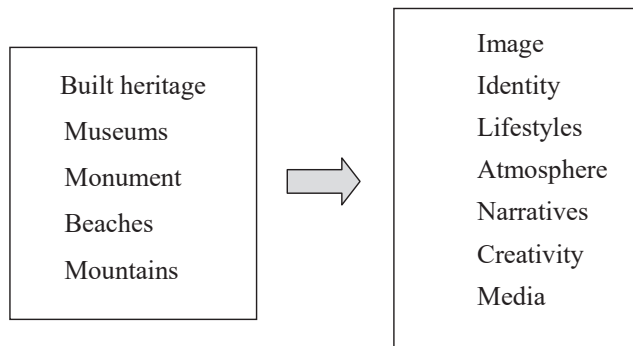
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) จัดว่าเป็นกระบวนการหนึ่งของการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ที่ได้รับการพัฒนาและส่งเสริมโดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2555 - 2559 ได้มุ่งเน้นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Value Creation) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการเดินทางที่นำไปสู่ประสบการณ์ที่แท้จริงและมีการเชื่อมโยงด้วยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในงานศิลปะ มรดก ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ของท้องถิ่นหรือคุณลักษณะพิเศษของสถานที่ และยังทำให้เกิดการเชื่อมสัมพันธ์กับผู้คนที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ ซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมที่ยังมีชีวิตนั้นขึ้นมา โดยการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะเป็นกลไกสำคัญอันหนึ่งที่จะช่วยปกป้องรักษาอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี และสิ่งแวดล้อม อันก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อคนในชุมชนท้องถิ่น (นาฟีกอดิภัก, 2555)

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO, 2001) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาให้ชุมชนนั้น ๆ เกิดความยั่งยืน โดยมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตในชุมชนในเชิงการเรียนรู้และการทดลองให้ได้มาซึ่งประสบการณ์ที่เป็นอยู่จริงในชุมชน นอกจากนี้ ชุมชนจะต้องสามารถจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือในการรักษาความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวภายในชุมชนและผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ ทั้งในรูปแบบของผลประโยชน์ตอบแทนระบบทุนนิยมและความยั่งยืนของการพัฒนาในชุมชน ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่มุ่งเน้นในเรื่องการเข้าถึง วัฒนธรรมหรือประวัติศาสตร์โดยการให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสประสบการณ์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษและมีส่วนร่วมด้วยวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่แท้จริงของสถานที่ท่องเที่ยววันนั้น ๆ และทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวิถีการอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ อาหารการกิน ศิลปะหัตถกรรม และอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนพื้นที่ โดยมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวมีปฏิสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ ผ่านการพูดคุยสนทนา และผ่านกิจกรรมทดลองปฏิบัติต่าง ๆ เช่น ทดลองทำอาหาร ทดลองทำศิลปะหัตถกรรม หรือทดลองใช้ชีวิตตามอย่างผู้คนในชุมชนด้วยการพักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจในวัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์ของผู้คนและสถานที่นั้น ๆ ผ่านประสบการณ์ตรงที่เรียกว่า เป็นเวทีการเรียนรู้แบบมีชีวิต อันเป็นแนวทางหนึ่งในการบูรณาการที่จะทำให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ต่อไป (ภัทรพงศ์ และคณะ, 2553) ทั้งนี้ปัจจัยผลักดันที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นั้น เกิดจากการเปลี่ยนพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมเลือกจุดหมายปลายทางในการเดินทางท่องเที่ยวที่มีคุณภาพมากขึ้น โดยการท่องเที่ยวในยุคสมัยแรก ๆ มุ่งเน้นการท่องเที่ยวชายทะเลเพื่อพักผ่อนหย่อนใจและแสวงหาความเพลิดเพลินเป็นหลัก ต่อมาเปลี่ยนมาเป็นยุคของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ที่มุ่งเน้นความสนใจด้านศิลปวัฒนธรรม และในยุคปัจจุบันเกิดเป็นกระแสของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่มุ่งเน้นจุดหมายปลายทางที่มีโอกาสในการพบปะพูดคุยกับคนในท้องถิ่น สามารถเรียนรู้ซึมซับความคิด จิตวิญญาณ อารมณ์ความรู้สึก และการได้มีโอกาสสร้างปฏิสัมพันธ์กับสถานที่ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ กับเจ้าของพื้นที่ ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่นั้น ๆ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ของนักท่องเที่ยวในลักษณะนี้ส่งผลต่อความจำเป็นในการเตรียมความพร้อมของสถานที่ท่องเที่ยว ให้มีคุณลักษณะเฉพาะตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยต้องมีการนำเสนอประสบการณ์ที่สร้างสรรค์เชื่อมโยงเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนเจ้าของ แหล่งท่องเที่ยว (ทิพย์วดี, 2556)

Richards, Greg. (Richards, G., 2011 อ้างถึงใน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2555) ได้กล่าวถึง รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า เป็นการปรับเปลี่ยนจากการท่องเที่ยวแบบเดิมที่นานวันเข้าจะเป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพต่ำลง เนื่องจากการท่องเที่ยวมวลชนที่ใช้เวลาเดินทางไปกับการเข้าชมและถ่ายภาพตามสถานที่ที่น่าสนใจและ มีความสำคัญทางธรรมชาติและวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีความสนใจเปลี่ยนไปจากเดิม คือ จากวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resources) ไปสู่ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Intangible Cultural Resources)

รูปที่ 1 การเลื่อนไหลของวัฒนธรรมการท่องเที่ยวจากแบบเดิมสู่แบบใหม่ (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2555)

จากรูปที่ 1 แสดงถึงการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมการท่องเที่ยวจากแบบเดิมสู่แบบใหม่ จากความสนใจในการเยี่ยมชมสิ่งก่อสร้างมรดกทางวัฒนธรรม พิพิธภัณฑสถาน หาดทรายหรือภูเขา นั้น นักท่องเที่ยวจะมุ่งเน้นความสนใจไปยังภาพลักษณ์ อัตลักษณ์ วิถีชีวิต บรรยากาศ เรื่องเล่า การสร้างสรรค์ และการสื่อ ดังนั้นความสนใจเดิมในคุณค่าของวัฒนธรรมชั้นสูง ได้แก่ ปราสาท หอศิลป์ พิพิธภัณฑสถาน นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะหันเหความสนใจต่อวิถีการดำเนินชีวิตสามัญเพิ่มมากขึ้น ได้แก่ ร้านอาหารพื้นถิ่น ตลาด บ้านเรือน วิถีชีวิตชุมชนที่นักท่องเที่ยวได้พบเห็นและมีส่วนร่วมในชีวิตจริงของผู้คนจากเดิมที่เคยเป็นเพียงแค่ผู้ชม โดยนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะต้องการกิจกรรมในสถานที่ที่ตนเองไปเยือนในระยะยาวนานขึ้น นอกจากนี้ Richards, Greg. (Richards, G., 2011 อ้างถึงใน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2555) ได้กล่าวไว้ว่า

รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย 2 ลักษณะสำคัญ ดังนี้ คือ 1) ใช้การสร้างสรรค์เป็นกิจกรรมของนักท่องเที่ยว (Using Creativity as a Tourist Activity) และ 2) ใช้การสร้างสรรค์เป็นฉากหลังของการท่องเที่ยว (Using Creativity as Backdrop for Tourism) ซึ่งในรูปแบบแรกจะเป็นสิ่งที่ได้รับการปฏิบัติอยู่แล้วในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แก่นักท่องเที่ยวได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ โดยในปัจจุบันมีการนำการสร้างสรรค์มาเป็นฉากหลังของการท่องเที่ยวหรือการสร้างบรรยากาศในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ นั้นทำให้ได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดเสน่ห์และความโดดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มีได้มุ่งที่เป้าหมายเพื่อทดแทนการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น ๆ หากเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ที่สอดคล้องกับยุคสมัยที่ผู้คนมีพฤติกรรมในการค้นหาความหมายต่าง ๆ รอบตนเอง และการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยว

Richards, Greg. (Richards, G., 2011 อ้างถึงใน ภัยมณี และนิศาชล, 2555) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นั้นมิใช่พัฒนาการมาจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองพฤติกรรมและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของนักท่องเที่ยวซึ่งในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น นักท่องเที่ยวเป็นเพียงผู้รับ (Passive) ทำได้เพียงมองดูวิถีการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่หรือวัฒนธรรมของท้องถิ่น ผ่านทางสายตาหรือการเยี่ยมชม และการซื้อของที่ระลึกเท่านั้น หากแต่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นั้น นักท่องเที่ยวจะเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวผ่านทางกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวตามความสนใจของแต่ละบุคคล เพื่อซึมซับเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ทำให้การท่องเที่ยวเต็มไปด้วยชีวิตชีวาและลดความน่าเบื่อหน่ายของการท่องเที่ยวในรูปแบบเดิม ซึ่งในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวจะครอบคลุมวัฒนธรรมทั้งสามระดับเช่นเดียวกันกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ทั้งวัฒนธรรมระดับสูง เช่น มรดกทางวัฒนธรรม จำพวกโบราณวัตถุ โบราณสถาน เป็นต้น วัฒนธรรมระดับกลางหรือวัฒนธรรมยอดนิยม เช่น การแสดงพื้นบ้าน จำพวกหมอลำซิ่ง เป็นต้น และวัฒนธรรมระดับล่างหรือวัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน เช่น งานฝีมือ เครื่องจักสาน เป็นต้น ระดับของทรัพยากรด้านวัฒนธรรมจะสัมพันธ์กับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในลักษณะผกผัน คือ ยิ่งวัฒนธรรมมีระดับสูงขึ้นการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวจะยิ่งสูงขึ้น

Landry, C. (Landry, C., 2000 อ้างถึงใน ภัทรพงศ์ และคณะ, 2553) ได้กล่าวถึง สิ่งที่ทำหยาต่อผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า คือ การสร้างมูลค่าและคุณค่ากับศิลปวัฒนธรรมและวัตถุที่มีในท้องถิ่น และสามารถทำให้ผู้มาเยือนตระหนักถึงมูลค่านั้น ๆ ว่ามีความแตกต่างจากสินค้าและบริการทั่วไปอย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากนักท่องเที่ยวมักไม่ต้องการที่จะจ่ายค่าบริการสินค้าในราคาแพงขึ้น หากไม่ตระหนักถึงคุณค่าของสินค้าและบริการเชิงสร้างสรรค์ ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงมักถูกนำไปเชื่อมโยงกับการ “เล่าเรื่อง” ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อให้ผู้มาเยือนมีความเข้าใจในเอกลักษณ์อันโดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวนั้นมากยิ่งขึ้น ในขณะที่ ยุวดี นิรัตน์ตระกูล (ยุวดี, 2556) ได้กล่าวถึง การนำแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์มาปรับใช้กับภาคการท่องเที่ยวและบริการเพื่อวัตถุประสงค์ในการเพิ่มคุณค่าและมูลค่านั้น การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงไม่ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของเทคโนโลยีที่ทันสมัยหรือแรงงานจำนวนมาก แต่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ควรจะเป็นการนำปัจจัย 4 ประการ คือ “ทุน” มาบวกกับ “ความคิดสร้างสรรค์” และผสานเข้ากับ “สินทรัพย์ทางวัฒนธรรม” และ “ทักษะเฉพาะตัว”

ทั้ง 4 ปัจจัยดังกล่าว นำมาสร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยว โดยขั้นตอนและกระบวนการที่ผลักดันแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มีดังนี้ คือ 1) การสำรวจสังคมและตัวคนที่ครอบคลุมเกี่ยวกับฐานของทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา 2) ค้นหาความโดดเด่น ความแตกต่าง ความเฉพาะตัว ลักษณะพิเศษ 3) เติมความคิดสร้างสรรค์ 4) ตีความใหม่เพื่อให้เข้ากับตลาด และ 5) คิดนอกกรอบ ทำนอกสูตร

Richards, Greg. (Richards, G., 2011 อ้างถึงใน ภัยมณี และนิศาชล, 2555) ได้เสนอแบบจำลองการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยแสดงถึงองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบต่าง ๆ มีการดำเนินงานออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับของการสร้างประสบการณ์และผลิตภัณฑ์ และระดับของการจัดส่งสินค้าและบริการ ซึ่งระดับของการสร้างประสบการณ์และผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก คือ ภูมิหลังสู่การสร้างสรรค์และกิจกรรมสร้างสรรค์ ดังนี้

1. ภูมิหลังสู่การสร้างสรรค์ ได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยววัฒนธรรมที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพจะนำมาพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ นำไปสู่การสร้างประสบการณ์และผลิตภัณฑ์ใน 2 ลักษณะ คือ การดู (Seeing) และการซื้อ (Buying) เช่น การเดินทางเข้าเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวและซื้อของที่ระลึกจากหน้าร้านของสถานที่ท่องเที่ยว

2. กิจกรรมสร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมที่กำหนดขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ทักษะ และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว โดยประกอบด้วย กิจกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (Learning) และกิจกรรมที่เกิดจากการทดสอบหรือทดลองปฏิบัติ (Testing) เช่น การเรียนในท้องเรียน การอบรมในท้องประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือการลงมือทำในสถานที่จริง เป็นต้น

สำหรับระดับของการจัดส่งสินค้าและบริการ ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 4 องค์ประกอบ คือ

1. การสร้างสรรค์ของผู้ประกอบการในการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามลักษณะทรัพยากรที่ปรากฏในท้องถิ่น

2. ความร่วมมือจากชุมชนในท้องถิ่นทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ในการนำเสนอสินค้าและบริการสู่นักท่องเที่ยว

3. เครือข่ายหรือพันธมิตรเพื่อเพิ่มศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

4. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ ๆ ที่จะนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว

ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนจะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน และต้องมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยว

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

(บุญเลิศ, 2548) ได้ให้อธิบายคำจำกัดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ไว้ว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะไม่ใช่เป็นเพียงแค่การท่องเที่ยวขนาดเล็กหรือการตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche Tourism Segments) หากแต่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องครอบคลุมถึงการตลาดโดยรวมหรือที่รู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวแบบมวลชน” (Mass Tourism) ดังนั้น การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนหมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญต่อการเสมอภาคระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รวมไปถึงสังคมและ

วัฒนธรรมของคนทั้งในรุ่นปัจจุบันต่อไปจนถึงคนในอนาคต ดังนั้น หลักการและแนวคิดของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในคำจำกัดความขององค์การการท่องเที่ยวแห่งโลกแห่งสหประชาชาติ จึงประกอบด้วยการท่องเที่ยวต้องตระหนักและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้ (บุญเลิศ, 2548) ได้กล่าวถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป ในขณะที่เดียวกันก็ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยมีหลักการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่สำคัญอยู่ 10 ประการ ดังนี้ คือ

1. อนุรักษ์โดยใช้ทรัพยากรอย่างพอคิ (Using Resource Sustainable) หมายถึง ต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิม ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมอย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัด ต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่า คุณภาพของธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว การสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากรให้มีคุณค่าต่อชีวิตที่ดี รู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นานเพิ่มพูน และเสริมสร้างไว้ให้มีมากเพียงพอต่อการใช้เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม ตลอดจนการปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรนั้น ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์อย่างดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบอันเป็นผลเสียอันน้อยที่สุด โดยการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดอย่างเหมาะสมจะสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนาน

2. ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นกับการลดของเสีย (Reducing Over-consumption and Waste) ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันวางแผนการจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพหรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติและมีคุณภาพเหมือนกันใช้ทดแทนกันได้ เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก ส่วนการลดของเสีย เช่น ขยะปฏิภูลต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ ขยะแห้งอาจนำระบบการหมุนเวียนการใช้ การใช้ซ้ำ และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Reuse Renew Recycle) ขยะเปียกอาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

3. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ต้องวางแผนขยายรากฐานการท่องเที่ยว โดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาในการท่องเที่ยว ณ สถานที่นั้นนานขึ้นหรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก

4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) ต้องมีการประสานแผนการพัฒนาในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนากลุ่มจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น

5. นำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ต้องประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่นนำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้ นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวให้มากขึ้นเป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น

6. การมีส่วนร่วมโดยการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ต้องร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบเป็นองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมวิเคราะห์ หรือร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

7. มีการประชุมกับผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ต้องมีการประสานกับประชาชนในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ ร่วมประชุมหารือถึงการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอเพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในด้านผลประโยชน์ที่ต่างกัน

8. การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งเจ้าหน้าที่ดูงานอย่างสม่ำเสมอให้มีความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร และเป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว

9. การจัดเตรียมข้อมูล คู่มือในการบริการข่าวสารการท่องเที่ยว (Marketing Tourism Responsibly) ต้องร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว ข่าวสารการบริการการขายให้พร้อมและเพียงพอต่อการเผยแพร่ อาจจัดทำในรูปสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาดการท่องเที่ยวในรูปเอกสาร แผ่นพับ หนังสือคู่มือ วีดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

10. ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) จำเป็นต่อการแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่าคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว การลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว โดยจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การสอบถามเห็นจากใบประเมินผลหรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

Feilden and Jokileht (Feilden and Jokileht., 1998) ได้ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่า มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีหลายประเภท มิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ที่สำคัญของโลก ซึ่งสอดคล้องกับ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้กำหนดว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วยสิ่งสร้างสรรค์ของคนในอดีตที่เป็นรูปแบบที่จับต้องได้ เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง แต่รวมทั้งนามธรรม (Intangible) เช่น ภาษา ศิลปกรรม จริยธรรม สุนทรียศาสตร์ ตลอดจนอาหารการกิน การแต่งกาย ศาสนา และความเชื่อ เป็นต้น

(UNESCO, 2001) ในการประชุมสมัชชาสามัญขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ครั้งที่ 17 เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 ณ กรุงปารีส ที่ประชุมได้มติอนุมัติ ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลก ได้ให้คำจำกัดความในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และมรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) ไว้ดังนี้

1. มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ได้แก่

1.1 อนุสรณ์ (Monuments) คือ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์

1.2 กลุ่มอาคาร (Groups of Building) เป็นกลุ่มของอาคารที่แยกกัน หรือต่อเนื่องกัน โดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม ความร่วมลักษณะ หรือที่ตั้งอันเหมาะสมในภูมิทัศน์

1.3 สถานที่ (Sites) คือ ผลงานของมนุษย์ หรือผลงานอันผสมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ เป็นสถานที่ซึ่งไม่มีอาคารอยู่เลย แต่เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ (Historical) สุนทรียภาพ (Aesthetic) ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnological) หรือมานุษยวิทยา (Anthropological)

2. มรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) หมายถึง ลักษณะทางธรรมชาติ อันประกอบด้วย ภูมิสถานทางกายภาพ-ชีวภาพ มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รวมไปถึงสถานที่ทางธรรมชาติ หรือพื้นที่ที่ธรรมชาติกำหนดของเขตไว้น้ำแข็ง มีคุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ (Science) การอนุรักษ์ (Conservation) หรือความงามแห่งธรรมชาติ (Natural Beauty) ในการจัดมรดกทางวัฒนธรรม ได้จัดประเภทของอนุสรณ์สถานเอาไว้ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

2.1 กลุ่มที่ 1 ซากอารยธรรม (Dead Monuments) คือ สถานภาพของโบราณสถานนั้น มีลักษณะเป็นซากหลักฐานทางอารยธรรมในอดีต มากกว่าจะใช้สอยได้ในปัจจุบัน

2.2 กลุ่มที่ 2 อนุสรณ์ที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monuments) คือ อนุสรณ์สถานที่ยังคงใช้ประโยชน์ทางการใช้สอยสืบทอดประเพณีทางศิลปะ และมีการตกแต่งเสริมความมั่นคงตามลักษณะของสถาปัตยกรรมนั้น ๆ

ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม

Feilden and Jokilehto (Feilden and Jokilehto., 1998 อ้างถึงใน วิวรรณ, 2546) ได้กล่าวถึง ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมว่า เป็นงานของมนุษย์หรืองานที่รวมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ และพื้นที่ทางโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา โดยภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม หมายถึง พื้นที่ประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการหล่อหลอมองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง รวมถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญเท่ากับตัวอาคาร รวมทั้งองค์ประกอบทางที่ว่างและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญในการสัมพันธ์กับองค์ประกอบทั้งหมด จึงไม่ควรจะละเลยพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด ไม่ควรพิจารณาเพียงความสัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรม ควรจะรวมเอาคุณค่าของมนุษย์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจด้วย นอกจากนี้ ICOMOS (ICOMOS, 2004) ได้กำหนดลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สามารถเข้ารับการเสนอชื่อเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้คือ

1) เป็นการออกแบบภูมิทัศน์ที่สร้างขึ้นโดยความตั้งใจของมนุษย์ เช่น สวน (Park Land) เป็นต้น

2) เป็นภูมิทัศน์ที่เป็นผลมาจากสังคม เศรษฐกิจ และความเคลื่อนไหวในศาสนา รวมถึงซากสัตว์โบราณ (Fossil Landscape) เป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมจากความเคลื่อนไหวในศาสนา ศิลปะหรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติอันเป็นผลมาจากการเจริญเติบโต มีบูรณะภาพทางประวัติศาสตร์ (Historical Integrity) ซึ่งหมายถึง ความสมบูรณ์ทางวัสดุ และสภาพที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัสดุหรือที่ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

กรมศิลปากร (กรมศิลปากร, 2555) ได้กล่าวถึงเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารไว้ว่า ตั้งอยู่ในภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย และเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของประเทศไทยในศตวรรษที่ 18 - 20 โดยมีระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรที่มีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับผลิตผลทางการเกษตรและการส่งออก อุตสาหกรรมเซรามิกที่มีคุณภาพสูง ซึ่งในสมัยนั้นนับเป็นยุคทองของประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง โดยสะท้อนให้เห็นจากอนุสาวรีย์ วัด ประติมากรรม สถาปัตยกรรมอันมากมายที่แสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของศิลปะสุโขทัย เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารยังได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก ภายใต้เกณฑ์ข้อที่ 1 คือ “เป็นตัวแทนที่แสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดของมนุษย์” และเกณฑ์ข้อที่ 3 คือ “เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือที่สาบสูญไปแล้ว” ซึ่งเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร ภายในประกอบไปด้วยโบราณสถาน บ้านเรือนอยู่อาศัย โรงเรียน วัด ที่ดินทำกินของชาวบ้าน ไร่นาสวน และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ แหล่งน้ำ ภูเขา เป็นต้น โดยกรมศิลปากรได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 3 แห่ง ประกอบด้วยเมืองสำคัญ ดังนี้ คือ

1. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย บนพื้นที่ลานตะพักที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงเมืองสลักรูปกับคูน้ำล้อมรอบสามชั้น โดยได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ. 2478 และในปี พ.ศ. 2502 ได้ประกาศเขตโบราณสถาน มีเนื้อที่ 2,050 ไร่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 ได้ประกาศเขตเพิ่มเติมเป็นเนื้อที่ทั้งสิ้น 43,750 ไร่ และมีโบราณสถานกว่า 200 แห่ง

2. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขาริมแม่น้ำยมทางฝั่งตะวันตก ลักษณะผังเมืองเป็นรูปหลายเหลี่ยมโค้งตามลำน้ำ มีกำแพงเมืองและคูเมืองล้อมรอบ โดยได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 และต่อมาในปี พ.ศ. 2531 ได้ประกาศเขตโบราณสถาน มีเนื้อที่ 28,217 ไร่ มีโบราณสถานกว่า 200 แห่ง โดยยังคงเป็นเมืองหลวงคู่แฝดที่เจริญรุ่งเรืองด้วยกันมากับเมืองสุโขทัยอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง แต่ภายหลังได้กลายฐานะมาเป็นลูกหลวงทางเหนือของเมืองสุโขทัย

3. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตั้งอยู่ที่อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง มีลักษณะผังเมืองเป็นรูปคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมูวางแนวยาวขนานกับลำน้ำปิง มีกำแพงเมืองและคูเมืองล้อมรอบ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 และต่อมาในปี พ.ศ. 2511 ได้ประกาศเขตโบราณสถาน มีเนื้อที่ 2,114 ไร่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 มีโบราณสถานกว่า 60 แห่ง เมืองกำแพงเพชรเป็นพื้นที่เมืองโบราณในเขตกำแพงเมืองกำแพงเพชร โดยในสมัยสุโขทัยตอนกลางและตอนปลายมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์เป็นอย่างมาก มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงทางทิศตะวันตกแทนที่เมืองนครชุม

รูปแบบของกิจกรรมต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัย และเมืองบริวาร

รูปแบบของกิจกรรมต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารที่ตั้งกระหัดจากการบริหารจัดการพื้นที่ดังกล่าวขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2555) มีดังนี้ คือ

1. การเรียนรู้ฐานศิลปสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย กิจกรรมการเรียนรู้ฐานศิลปสุโขทัย ดำเนินการโดยวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัยในฐานะที่เป็นสถาบันที่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับนาฏศิลป์ของชาติ และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะที่เกี่ยวข้องนาฏศิลป์พื้นบ้านของสุโขทัย เช่น การศึกกลอง และรำมังคลสุโขทัยหรือระบำลีลาลายสังคโลก ซึ่งอาจารย์มชฌนนท์ สืบสายจันทร์ และอาจารย์อินทย์ สัมอำ อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัยได้ประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้น โดยได้รับแรงบันดาลใจจากลวดลายของเครื่องถ้วยสังคโลก ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติและชุมชนมาผสานเข้ากับนาฏศิลป์ไทย กิจกรรมนี้นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะได้เรียนรู้ถึงศิลปะของการแต่งกายของนาฏศิลป์ไทยสุโขทัย การเรียนรู้ภาษานาฏศิลป์ เช่น จีบยาว ยืนเข้า ทลายท่า เป็นต้น การฝึกทำนาฏยศัพท์เบื้องต้น เช่น วงจีบ ฉายเท้า กล่อมไหล่ เป็นต้น จากนั้นนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะได้รับชมและทดลองเรียนรู้การรำระบำลีลาลายสังคโลกด้วยตนเอง ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ได้รับแรงคไลจากพื้นที่แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม

2. การเรียนรู้สังคโลกบ้านเกาะน้อย จังหวัดสุโขทัย บ้านเกาะน้อย ตั้งอยู่ในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขันธ์รายิมฝั่งแม่น้ำยม ตำบลหนองอ้อ อำเภอศรีสขันธ์รายิม จังหวัดสุโขทัย ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผลิตอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาหรือเครื่องสังคโลกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 เนื่องจากขุดพบเตาเผาเครื่องสังคโลก หรือเตาทุเรียงจำนวนมากมายเรียงรายไปตามริมฝั่งแม่น้ำยม และยังพบเครื่องปั้นดินเผาที่มีเนื้อแกร่งไม่เคลือบ และแบบเคลือบสีเขียวไขกาหรือเซลาคอน นอกจากนี้ที่บ้านเกาะน้อยยังพบตุ๊กตาสังคโลกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเชื่อได้ว่าอาจเป็นแหล่งผลิตสำคัญ โดยคุณเกศอนงค์ พูนดี ประชาญ์ผู้รู้ในฐานะที่เป็นคนในพื้นที่บ้านเกาะน้อย และยึดอาชีพช่างปั้นเครื่องสังคโลกในชุมชนบ้านเกาะน้อยมาเป็นเวลานานนับสิบปี จะสามารถบอกเล่าประวัติความเป็นมาของชุมชนในฐานะของชุมชนผลิตสังคโลกที่สำคัญแล้ว นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ยังสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับการทำสังคโลกแบบบ้านเกาะน้อย รวมถึงการปั้นแบบขึ้นรูปอิสระเป็นตุ๊กตาสังคโลกพร้อมกับการเรียนรู้รูปแบบและความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับ “ตุ๊กตาเสียบบาล” ซึ่งเป็นตุ๊กตาที่ใส่กระทงกาบกล้วยพร้อมทั้งเครื่องเช่นฝอยคอกไม้ รูป เทียน ของคาวหวาน แล้วนำไปวางไว้ที่ทางแยก ทางสามแพร่ง หรือนำไปลอยน้ำแล้วห้อยหัวตุ๊กตาออก ส่วนคำว่า กบาล หมายถึง ส่วนกลางของกะโหลกศีรษะหรือหัว ตุ๊กตาเสียบบาลสร้างขึ้นจากความเชื่อถือของคนไทยที่มีความเชื่อว่าทำขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนให้รับเคราะห์แทนคน เป็นเคล็ดว่าตุ๊กตารับเคราะห์แทนไปแล้วคนจะได้ไม่เป็นอะไร ตุ๊กตาเสียบบาลจึงมักทำขึ้นเมื่อมีคนเจ็บป่วย ไม่สบาย คนท้องแก่ที่กำลังจะคลอดลูก คนถูกคุณไสย ของขลังต่าง ๆ

3. การเรียนรู้พระเครื่องเมืองสุโขทัยบ้านพระพิมพ์ลักษณศิลป์ จังหวัดสุโขทัย พระพิมพ์ของเมืองสุโขทัยที่ขุดพบจากเมืองเก่าสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัย มีจำนวนไม่ต่ำกว่า 850 แบบ ถูกรวบรวมไว้โดย “บ้านพระพิมพ์ลักษณศิลป์” ถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองสุโขทัย นอกจากนี้จะเป็นแหล่งสำหรับเรียนรู้รูปแบบและลักษณะทางศิลปะของพระพิมพ์แบบต่าง ๆ แล้วนั้น พระพิมพ์ยังแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและความเชื่อในทางพุทธศาสนาอันแรงกล้าของผู้คนในอาณาจักรสุโขทัยเมื่อครั้งอดีต ซึ่งนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะได้เรียนรู้ถึงรูปแบบของพุทธศิลป์สุโขทัยในแบบต่าง ๆ แล้วนักท่องเที่ยวยังจะได้เรียนรู้การเตรียมดิน การพิมพ์พระ และการเผาเพื่อให้ได้พระพิมพ์ดินเผาเนื้อแกร่งจากปราชญ์ผู้รู้แห่งชุมชน คือ คุณณรงค์ชัย ไคอินทร์ และคุณญาณภัทร์ ไคอินทร์ ซึ่งสามารถให้ความรู้ทั้งด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพระพิมพ์เมืองสุโขทัยและด้านเทคนิคของการพิมพ์พระเครื่อง

4. การเรียนรู้การทำเซรามิกสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย การปั้นลวดมิ่งมงคลสุโขทัยในรูปแบบของเซรามิกที่ผ่านการปั้น การเผา และการเคลือบ เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากตุ๊กตา รูปสัตว์สังคโลกขนาดเล็กของอาณาจักรสุโขทัยที่ถือว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของงานศิลปะพื้นบ้านที่มีคุณค่าทางประติมากรรมของสุโขทัย ซึ่งปราชญ์ผู้รู้แห่งชุมชน คือ คุณภารุจิรี บุญชุ่ม เป็นชาวสุโขทัยรุ่นใหม่ที่มีความสนใจศึกษาการปั้นงานเซรามิกด้วยตนเอง และการแสวงหาแรงบันดาลใจผ่านพื้นที่ของเมืองสุโขทัยจนเกิดเป็นผลงานเซรามิกที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว โดยเฉพาะได้แรงบันดาลใจมาจากลวดมิ่งมงคลของสุโขทัยในอดีตที่ยังคงมีความหมายและความสำคัญอยู่ในความเชื่อหรือชีวิตประจำวันของชาวสุโขทัย เช่น นกคุ้ม ปลาพระร่วง หรือลวดลายรูปสัตว์ และพรรณพืชจากแผ่นกระดานชนวนสมัยสุโขทัยของวัดศรีชุมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะได้เรียนรู้การประยุกต์และการผสมผสานวิธีการปั้น การเคลือบแบบดั้งเดิมให้เป็นผลงานเซรามิคร่วมสมัยที่ยังคงมีเนื้อหาที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อและตำนานของกรุงสุโขทัยในอดีต นอกจากนี้ การร่วมทำกิจกรรมพิมพ์พระ ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมของพื้นที่ที่ได้ท่องเที่ยวเท่านั้น แต่นักท่องเที่ยวจะได้มีส่วนร่วมในการสืบต่อพระพุทธศาสนาตามคติโบราณของไทยที่นิยมทำพระพิมพ์ดินเผา

5. การเรียนรู้การทำผ้าหมักโคลน บ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย การเรียนรู้การทำผ้าหมักโคลน บ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย และการชมกรรมวิธีการผลิตผลิตภัณฑ์จากผ้าหมักโคลน ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อของชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชมสาธิตการทอผ้า การทำผ้าหมักโคลน และเลือกซื้อจับจ่ายผลิตภัณฑ์ภายในศูนย์ได้ตามอัธยาศัย ผ้าหมักโคลนเกิดจากในสมัยก่อนเมื่อชาวบ้านไปทำไร่ไถนาจะนุ่งผ้าถุงเวลาเดินชายผ้าจะติดโคลนตม เมื่อกลับถึงบ้านและซักผ้าตากไว้ จึงสังเกตได้ว่าชายผ้านั้นนุ่มเป็นพิเศษ และมีสีทึบทึมลง ดูสวยแปลกตาไปอีกแบบ จึงได้ทำการทดลองเอาผ้าที่ผืนมาหมักโคลนทิ้งไว้ พบว่าโคลนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผ้านุ่ม จึงเป็นที่มาของผ้าหมักโคลน โดยสาเหตุที่ผ้ามีมนั้นเพราะธาตุเหล็กในโคลนเมื่อแทรกซึมจะทำให้เส้นใยผ้าขยายตัวเนื้อผ้าจึงนุ่ม และมีสีสันตติทน ภูมิปัญญาจึงเกิดจากการสังเกตนี้เอง ดินโคลนที่นำมาใช้หมักมาจากในบึงของหมู่บ้าน หลังหมักโคลนไว้คืนหนึ่งจนผ้านุ่ม จากนั้นนำไปซักน้ำจนกว่าน้ำจะใสแล้วค่อยย้อมทับด้วยสีตามที่ต้องการ ซึ่งสีที่ใช้เป็นสีจากธรรมชาติ เช่น ใบหูกวางให้สีเขียวคราม เปลือกมังคุดให้สีม่วง ใบสะเดาให้สีโอลด์โรส (Old Rose) เปลือกใบมะม่วงให้สีเขียวแก่ ใบจันให้สีเขียวอ่อน แก่นขนุนให้สีเหลือง สะเดาให้สีกะปิ ลูกมะเกลือให้สีดำ ไม้เพกาให้สีเหลืองใบไผ่ และไม้ฝางให้สีแดงอมฟ้า

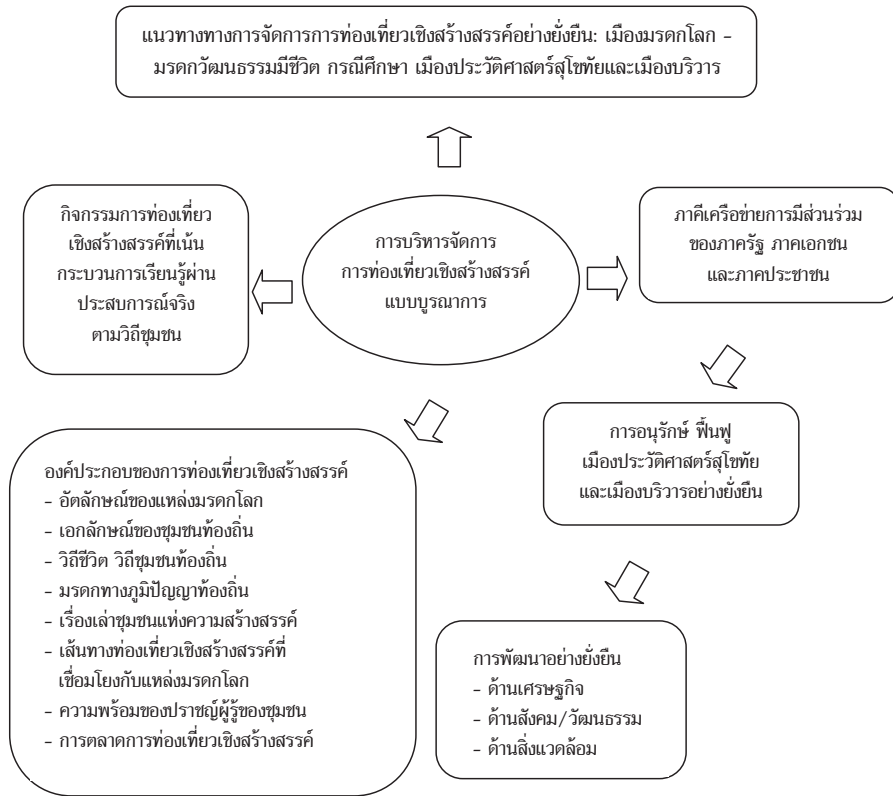
6. การเรียนรู้วิถีชีวิตโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย โฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น ตั้งอยู่ใน ตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนในเชิงอนุรักษ์ ได้ท่องเที่ยวสัมผัสสัมผัสธรรมชาติแบบครบวงจร โดยได้จัดเป็นที่พักแบบโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวได้มาพักร่วมกับเจ้าของบ้านทำกิจกรรมร่วมกันเรียนรู้วิถีชีวิตตามชุมชน บ้านนาต้นจั่นเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อพยพมาจากเมืองเหนือ และเมืองลับแล ภาษาที่ใช้เป็นภาษาเหนือ หมู่บ้านนาต้นจั่นเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีต้นจั่นขึ้นอยู่มากมาย จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านนาต้นจั่น บ้านนาต้นจั่นสามารถมองเห็นได้ชัดเจนจากบนดอย ประชากรมี 270 ครัวเรือน ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ปลูกกล้วย ปลูกกล้วย ปลูกกล้วย และทุเรียนตามฤดูกาล อาชีพเสริม ได้แก่ อาชีพทอผ้า จักสาน และทำหัตถกรรมดอกไม้ โดยชุมชนอยู่กันแบบที่แบบน้องเอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการนับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อเรื่องผี และข้อปฏิบัติต่าง ๆ ตามบรรพบุรุษ

7. การเรียนรู้การทำพระเครื่องนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร แหล่งเรียนรู้การทำพระเครื่องนครชุม ตั้งอยู่ที่ ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร เป็นแหล่งพระเครื่องที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งเมืองกำแพงเพชรแห่งนี้ถือว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา ศิลปะ และสถาปัตยกรรม ซึ่งพระเครื่องของจังหวัดกำแพงเพชรมีชื่อเสียงในด้านความสง่างามด้วยศิลปะที่เกิดจากประติมากรรมของช่างสกุลกำแพงเพชร นักโบราณคดีบางคนกล่าวว่า เป็นพุทธประติมากรรมของพระพุทธศาสนาที่มีฝีมือเป็นเลิศ มีความคิดอิสระ และมีแรงบันดาลใจสูง จึงเกิดความประณีตงดงามอันหาค่าไม่ได้ เนื้อส่วนผสมของพระเครื่องมีทั้งเนื้อดิน เนื้อหิน เนื้อเงิน เนื้อนาค และเนื้อทอง โดยเฉพาะเนื้อดินจัดเป็นเนื้อเกสรที่มีความอ่อนนุ่มเป็นพิเศษ และยังสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดกำแพงเพชร เขียนพระทั้งหลายมักจะรู้กันว่า กำแพงเพชรเป็นแหล่งรวบรวมพระเครื่องแหล่งใหญ่ของประเทศ โดยนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะได้ชมการสาธิตและการฝึกปฏิบัติการทำพระเครื่องของที่ตั้งตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมดิน การกดพิมพ์ ตากแดดนำไปเผา นำพระมาใส่รา ใส่คราบ จนกระทั่งนำไปตองแห้งมาขัดพระ จนได้พระเครื่องที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระเก่าหลายร้อยปี

แบบจำลองการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน: เมืองมรดกโลก-มรดกวัฒนธรรมมีชีวิต กรณีศึกษา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

รูปที่ 2 แสดงถึงแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน: เมืองมรดกโลก-มรดกวัฒนธรรมมีชีวิต กรณีศึกษา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร โดยประกอบด้วย การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการที่ต้องคำนึงถึงการขับเคลื่อนของมิติ การพัฒนาอย่างยั่งยืนจนเกิดความสมดุลทั้ง 4 มิติ ประกอบด้วย 1) มิติเจ้าบ้าน (Host) 2) มิติผู้มาเยือน (Guest) 3) มิติกลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยว (Tourism Mechanism) และ 4) มิติบริการที่มีคุณภาพ (Service Quality) โดยการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงตามวิถีชุมชน ประกอบด้วย การเรียนรู้ภูมิปัญญาสุโขทัย การเรียนรู้สังคมบ้านเกาะน้อย การเรียนรู้พระเครื่องเมืองสุโขทัยบ้านพระพิมพ์ลักษณมศิลป์ การเรียนรู้การทำเซรามิกสุโขทัย การทำเครื่องปั้นสังคโลกสุโขทัย การทำผ้าหมักโคลนบ้านนาต้นจั่น การเรียนรู้วิถีชีวิตโฮมสเตย์

บ้านนาต้นจั่น และการเรียนรู้การทำพระเครื่องนครชุม ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวพัฒนา ศักยภาพในการสร้างสรรค์ผลงานของตนเองและยังมีส่วนร่วมในการตัดสินใจถึงบริบทความจริงแท้ของ การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าเป็นเพียงผู้ชม อันก่อให้เกิดประสบการณ์จริงที่น่าจดจำและประทับใจ จนสร้างเป็นความรักความผูกพันระหว่างกันกับชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมของพื้นที่ ท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้ง โดยองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย อุตสาหกรรมของ แหล่งมรดกโลก เอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น วิถีชีวิต วิถีชุมชนท้องถิ่น มรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องเล่าชุมชนแห่งความสร้างสรรค์ เส้นทางท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงกับแหล่งมรดกโลก ความพร้อมของปราชญ์ผู้รู้ของชุมชน และการตลาดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ นอกจากนี้จะต้องได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายของการมีส่วนร่วมจากทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยภาครัฐ เป็นพลังขับเคลื่อนให้ภาคเอกชน และภาคประชาชนสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ได้อย่างเป็นระบบ เช่น การกำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สนับสนุนงบประมาณ ในการบำรุงรักษา บูรณะซ่อมแซม การซุกค้นโบราณสถานและโบราณวัตถุ การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของ ภาคีเครือข่าย เป็นต้น ประการถัดมานั้นต้องสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองประวัติศาสตร์ สุโขทัยและเมืองบริวารอันเป็นมรดกที่ล้ำค่าแก่รุ่นลูกหลานอย่างยั่งยืน โดยหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรดำเนินการจัดทำแผนแม่บทการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เชิงบูรณาการอย่างยั่งยืน โดยเน้นการแบ่ง เขตพื้นที่พิเศษ (Special Zoning) ตามหลักการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง เช่น เขตพื้นที่คุ้มครองโบราณสถาน (Core Zone) และเขตพื้นที่กันชน (Buffer Zone) เป็นต้น โดยควรมี การสร้างความเชื่อมโยงกับมิติกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ผ่าน ประสบการณ์จริงตามวิถีชุมชน และควรคำนึงถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก และการบริการทางการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการพัฒนาเมืองและการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม และขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ในทุก ๆ ด้าน อย่างสมดุลทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งหากนำแบบจำลองแนวทางการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนข้างต้นเข้าสู่ภาคปฏิบัติแล้วจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนจากการจ้างงาน และสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 2) ด้านสังคมและวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการดำรงไว้ซึ่ง สภาพแวดล้อม วิธีการดำเนินชีวิตแบบเดิมที่สนองความต้องการของชุมชนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต และการปลูกฝังความรู้สึก ห่วงเห่น ตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม โบราณสถานให้คงอยู่ และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อมที่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นอย่างชาญฉลาดโดยใช้ ให้น้อย ยาวนาน และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างสูงสุด

รูปที่ 2 แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนเมืองมรดกโลก-มรดกวัฒนธรรมมีชีวิต กรณีศึกษา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

บทสรุป

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน: เมืองมรดกโลก-มรดกวัฒนธรรมมีชีวิต กรณีศึกษา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการเชิงบูรณาการที่มีประสิทธิภาพและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว รวมถึงนักท่องเที่ยว โดยการนำแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มุ่งเน้นความได้เปรียบด้วยการสร้างมูลค่า (Value Creation) และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานแห่งความเป็นไทย (Thainess) วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นต้นทุนการท่องเที่ยวของแหล่งมรดกโลก เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารที่มีอยู่แล้วนั้น หากการนำแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาผสมผสานเข้ากับบริบทของเอกลักษณ์และอัตลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชนท้องถิ่นที่มีความเชื่อมโยงระหว่างสถาปัตยกรรมของโบราณสถาน โบราณวัตถุของพื้นที่แหล่งมรดกโลกแห่งนี้เข้ากับมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมประเพณี หรือที่เรียกว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)” ผ่านมิติของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำให้นักท่องเที่ยว

เกิดความรู้สึกจดจำประทับใจสถานที่ท่องเที่ยวได้ (Sense of Place) ซึ่งตัวอย่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย การเรียนรู้นาฏศิลป์สุโขทัย การเรียนรู้สังคโลกบ้านเกาะน้อย การเรียนรู้พระเครื่องเมืองสุโขทัยบ้านพระพิมพ์ลักษณะมณฑลปี การเรียนรู้การทำเซรามิกสุโขทัย การทำเครื่องปั้นสังคโลกสุโขทัย การทำผ้าหมักโคลนบ้านนาต้นจั่น การเรียนรู้วิถีชีวิตโฮมสเตย์บ้านนาต้นจั่น และการเรียนรู้การทำพระเครื่องนครชุม ซึ่งจะช่วยเพิ่มคุณค่าและสร้างมูลค่าแก่แหล่งท่องเที่ยวได้ โดยการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นทิศทางใหม่ของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีถึงคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งยังช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นได้ตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง และนักท่องเที่ยวจะสามารถนำประสบการณ์อันทรงคุณค่าไปปรับใช้ในวิถีชีวิตของตนเองได้ ซึ่งกระบวนการที่ค้นนี้จะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งมรดกโลกเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารได้อย่างยั่งยืนสืบไป และยังเป็นการเตรียมความพร้อมในการเป็นศูนย์กลางของมรดกโลกแห่งอาเซียนในอนาคตได้อย่างยั่งยืนต่อไป

References

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2557). ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558 - 2560. กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2555). แหล่งมรดกโลกของไทย. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม
- กรมศิลปากร. (2555). นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- จาดุรงค์ โปะรัตน์ศิริ. (2556). มรดกโลก-มรดกใคร สุโขทัย กับการเปลี่ยนกระบวนวิธีคิดด้านการท่องเที่ยววัฒนธรรม. เข้าถึงเมื่อ (31 มีนาคม 2559). เข้าถึงได้จาก (<http://www.etatjournal.com/web/menu-read-web-etatjournal/menu-2014/menu-2014-jan-mar/570-12557-sukhothai>)
- นาฬิกาอดิศักดิ์ แสงสนิท. (2555). การสร้างและการธำรงรักษาความยั่งยืนของชุมชนชนบทผ่านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรณีประเทศไทย. องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).
- ทินกฤต รุ่งเมือง. (2558). การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมเครือข่ายกิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มทวารวดี 4 จังหวัด. วารสารร่วมพฤษภูมิ มหาวิทยาลัยเกริก. ปีที่ 33. ฉบับที่ 1. (มกราคม - เมษายน 2558).
- ทิพย์วดี โพธิ์สิทธิพรหม. (2556). การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น. ปีที่ 6. ฉบับที่ 2. หน้า 43-48
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์
- ภัทรพงษ์ อินทร์กำเนิด, พันธุ์อาจ ชัยรัตน์, มุทริกา พฤษภาพงษ์ และธนพนธ์ ตั้งตระกูล. (2553). การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ในรายงานการวิจัย เรื่อง ระบบนวัตกรรมรายสาขาเพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ฐานความรู้และเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษา อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ : สำนักนโยบายด้านการศึกษามหาภาค

- ภัณมณี แก้วสง่า และนิศาชล จำนงศรี. (2555). การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: ทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวไทย. วารสารเทคโนโลยีสุรนารี. ปีที่ 6. ฉบับที่ 1. หน้า 91-109
- ยุวดี นิรัตน์ตระกูล. (2556). การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: ต่อยอด เพิ่มค่า หาจุดต่าง. กรุงเทพฯ: กองวิจัย การตลาดการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- วิวัฒน์ สีหนาท. (2546). การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง ภูมิศึกษา คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อยจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ ปริญญา การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชน เมืองและ สภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2555). โครงการ ดันแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการ ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
- Feilden and Jokileht. (1998). **Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. ICCROM: International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property.** Access (31 March 2016). Available (<http://www.dasta.or.th/creativetourism/th/>)
- ICOMOS. (2004). **ICOMOS. International Charters for Conservation and Restoration -Monuments and Sites I.** Munich: Lipp GmbH.
- Landry, C. (2000). **The creative city: A Toolkit for urban innovators.** London: Earthscan.
- Richards, G. (2011). Creativity and Tourism: the State of the Art. **Annals of Tourism Research.** Vol. 38. No. 4. pp. 1225-1253
- UNESCO. (2001). **Universal Declaration on Cultural Diversity.** Access (31 March 2016). Available (<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127162e.pdf>)